

Анотація
Г.И.Котлярчук

**Взаимосвязь эстетического и экологического воспитания как необходимая составляющая
всестороннего развития личности**

В статье раскрывается сущность экологического воспитания школьников с учетом взаимосвязей экологического и эстетического воспитания как необходимой составляющей всестороннего развития личности. Рассматривается возможность эстетико-воспитательного воздействия в процессе обучения и воспитания на формирование четкой гражданской позиции по отношению к окружающей среде.

Ключевые слова: эстетическое и экологическое воспитание, личность, отношение к природе, экологическая культура.

Summary
H.I.Kotlyarchuk

**The Relationship of the Aesthetic and Ecological Education as an Essential Component of the
Comprehensive Development of Personality**

The essence of ecological education of schoolboys taking into account interrelations of ecological and esthetic education as essential component comprehensive of the development of personality is revealed in the article. In the article it is considered possibilities of estetiko-edukational influence in the course of training reveals to formulation estetic and ekologikal education and tse relation to the nature of the person.

Key words: esthetic and ecological education, the person, the relation to the nature, ecological culture.

Дата надходження статті:

„18” березня 2011 р.

УДК 811.161.2'276.6:34 (045)

М.Й.КРИСЬКІВ,

кандидат педагогічних наук
(м.Тернопіль)

Культура мовлення як умова успішного спілкування

У статті викладено основні теоретичні положення про формування компетенції мовленнєвої особистості, здатної до спілкування у процесі професійної діяльності. Докладно описано види мовленнєвої діяльності в усній і писемній формі – сприйняття і продукування висловлювань, передумови успішного спілкування, а також необхідні якості мовлення.

Ключові слова: мовлення, мовленнєва діяльність, мовленнєва компетентність, мовленнєва культура.

Постановка проблеми у загальному вигляді... У сучасній лінгвістиці, лінгводидактиці, психології мовлення трактується як діяльність.

Розуміння мовлення як виду діяльності, що підлягає законам, які характеризують будь-яку практичну діяльність, є особливо близьким до завдань формування мовленнєвої компетентності. Такий підхід здійснюється в психолінгвістичних дослідженнях, що мають за мету розкрити всю сукупність (точніше, взаємодію) факторів, які керують формою і частково змістом мовленнєвого висловлювання, розглянути співвідношення лінгвістичних і психологічних одиниць, понять і категорій [15, с. 57].

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Розуміння мовлення як виду діяльності вперше було висловлене Л. Виготським [5] і розроблене в працях із психолінгвістики О.М.Леонтьєвим [12], О.О.Леонтьєвим [14]. Це вища психічна функція людини, вона має складну структуру та багаторівневу організацію і тому вивчається різними науками – лінгвістикою, психолінгвістикою, психологією. Проте й у поняття „мовленнєва діяльність” часто вкладається різний зміст. Одним із найбільш повних можна вважати визначення І.Зимньої: „Мовленнєва діяльність – це активний, цілеспрямований, мотивований (як і будь-яка довільна дія), предметний (змістовний) процес видачі та сприймання сформульованої мовними засобами думки, інформації, спрямованої на задоволення комунікативно-пізнавальної потреби людини в процесі спілкування” [9, с.121]. Інформація передається та сприймається у звукових (говоріння та аудіювання) та графічних (письмо та читання) знаках, що являють собою реалізацію мови, яка зберігається в нашій свідомості.

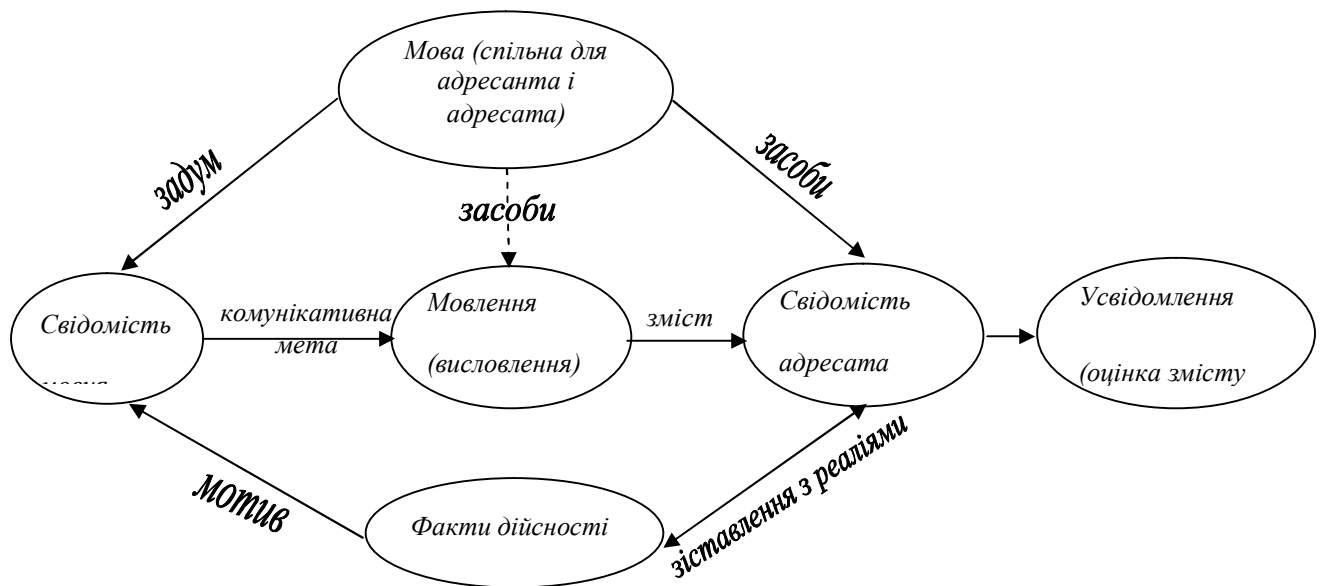
Виклад основного матеріалу... Функціонально мовлення характеризується як процес. Основні його функції: комунікативна (здійснення процесу спілкування), пізнавальна (здійснення процесів пізнання), емотивна (вираження почуттів), естетична (творення художніх образів), волюнтаривна (спонукання до певних дій). Але майже завжди мовлення здійснюється в умовах контакту між

людьми. Говоріння „для себе”, як вияв внутрішнього стану мовця – все-таки виняток із загального правила. Навіть писемне мовлення, яке відбувається у відсутності адресата, розраховане на читача, на його сприймання. Отже, процес спілкування, по суті, зводиться до контакту між мовцем і адресатом.

У зв'язку з цим Б.Головін виділив п'ять етапів процесу мовної комунікації:

- 1) дійсність – свідомість людини-мовця;
- 2) свідомість мовця – мова;
- 3) мова – мовлення;
- 4) мовлення – свідомість адресата;
- 5) свідомість адресата – дійсність [7, с.32].

У поєднанні всіх чинників процесу спілкування його можна показати за допомогою схеми.

Модель процесу мовної комунікації

Події і явища навколишньої дійсності викликають у людини певні думки і почуття та бажання висловити їх, поділитися з кимось своїми міркуваннями. Отже, у неї появляється мотив для висловлювання, комунікативна мета. Для реалізації задуму мовець мусить мати наявними у своїй пам'яті необхідний запас виражальних мовних засобів, з-поміж яких він вибирає найбільш придатні для досягнення мети. Використовуючи їх у певних формах, у потрібній послідовності, він надає їм відповідної звукової чи графічної форми і створює усне чи писемне висловлювання. Адресат, сприймаючи звуки або графічні знаки, на основі свого запасу мовних засобів розшифровує переданий адресантом зміст, зіставляє його з реаліями дійсності, погоджується або не погоджується з автором повідомлення. Останній етап при сприйнятті монологу відбувається у внутрішньому мовленні, фіксується у глибинній пам'яті. В умовах діалогу ролі почергово змінюються: бажання висловитися виникає в адресата, він стає адресантом і продукує власне висловлювання, підтримуючи або заперечуючи щойно сприйняте, а той кому, належить попередня репліка, стає адресатом.

Мовлення може бути ефективним (між адресантом і адресатом досягається взаєморозуміння) або неефективним (адресат не сприйняв суті переданого мовцем повідомлення).

Розвиваючи ідеї Л.Виготського, психологи Н.Жинкін, І.Зимня, А.Леонтьєв, А.Лурія стверджують, що мовлення у своїй комунікативній функції може бути діяльністю як самостійною, так і такою, що супроводить інші види діяльності, в т.ч. і професійної. Ця теорія взята використовується психологією навчання і дидактикою (Б.Коротяєв, Л.Маркова, М.Скаткін), лінгводидактикою (Н.Бакеева, М.Дем'яненко, А.Зикеев), зокрема й методикою розвитку мовлення (Л.Варзацька, М.Вашуленко, В.Капінос, М.Львов, В.Мельничайко, М.Стельмахович, М.Пентилюк та ін.).

Як бачимо, концепція „породження мовлення” виходять із двох позицій: 1) системи мови; 2) мовленнєвого механізму. Цим визначається її актуальність і для нашого дослідження.

Як відзначає О.О.Леонтьєв, для того, щоб повноцінно спілкуватися, людина повинна володіти низкою умінь: 1) швидко орієнтуватися в умовах спілкування; 2) правильно планувати своє мовлення, вибирати зміст акту спілкування; 3) знайти адекватні засоби для вираження цього змісту;

4) забезпечувати зворотній зв'язок. Без будь-якого з цих умінь спілкування не буде ефективним [13, с.33].

Для формування мовленнєвої діяльності людині необхідно оволодіти засобами та способами реалізації кожного з її видів. Такими видами мовленнєвої діяльності є сприймання й породження мовлення.

Сприймання – мовленнєва діяльність, характерна для того, хто слухає або читає, тобто сприймає й усвідомлює звукове мовлення (слухання) або сприймає й усвідомлює графічний текст (читання). Г.Костюк називає сприйманням процес відображення предметів і явищ об'єктивної дійсності, що діють у даний момент на аналізатори людини, у тому числі й почуттєві [11, с.144]. Емоційне сприймання тексту включається в процеси слухання і читання як найважливіша його складова – без нього неможливе розуміння і навіть подальше відтворення.

Сприймання характеризується індивідуальною своєрідністю. Деякі особи відзначаються точністю сприймання, у сприйманні ж інших – більше моментів суб'єктивного характеру, деякі з них, розповідаючи про сприйняте, в основному говорять про своє ставлення до сприйнятого.

Слухання як вид мовленнєвої діяльності характеризується кількома фазами. Перша фаза – спонукально-мотиваційна – значною мірою залежить від діяльності іншого учасника спілкування (викладача, оратора). У цьому плані слухання є начебто вторинним у комунікативній діяльності.

Однак пасивного сприймання мовлення недостатньо для повноцінного його осмислення. Тому друга – аналітико-синтетична – фаза діяльності передбачає обробку мовленнєвого повідомлення: розуміння або нерозуміння як внутрішній результат думки. На цьому базується результат слухання – формування і можливість вираження слухачем ставлення до почутого. Необхідність розуміння слухачем мовленнєвого повідомлення з метою вираження власної думки з цього приводу припускає продуктивне осмислення мовленнєвого повідомлення, зіставлення всіх компонентів його викладу. Це потребує миттєвої аналітико-синтетичної обробки всього матеріалу й утримання його результатів в оперативній пам'яті слухача. Необхідність виразити свою думку означає підключення до процесу слухання підготовчих фаз процесу говоріння і, безпосередньо, розуміння того, що і як говорити. Цей момент фіксує начебто „паралельність” слухання та початкових фаз власного говоріння, які здійснюються у внутрішньому плані.

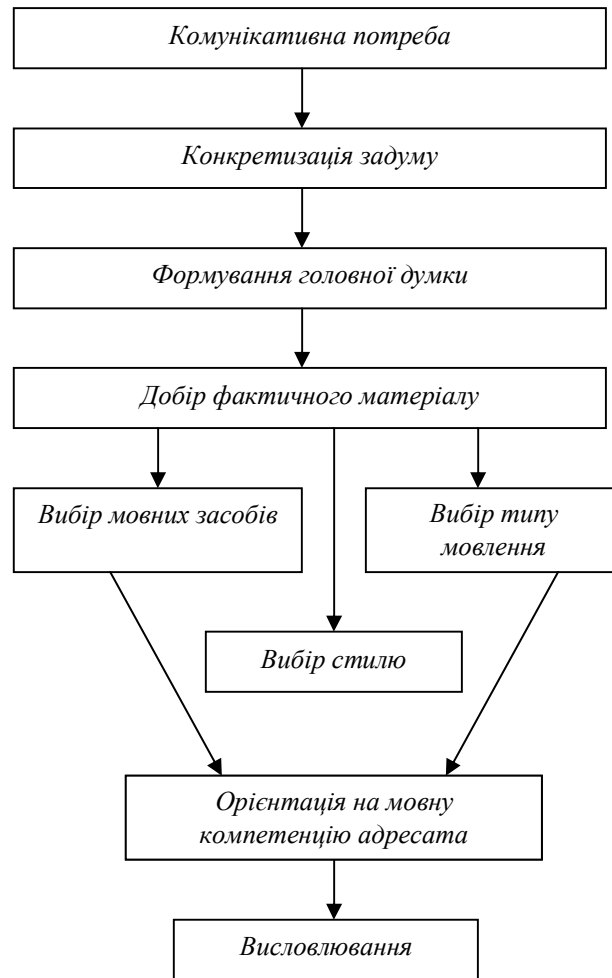
Вищий рівень розуміння характеризується передусім умінням виявити основний смисл висловлювання, його головну думку, незалежно від того, сформована вона мовцем чи подана в підтексті. Тому часто поряд із терміном „слухання” активно використовують термін „розуміння”. Слухання й розуміння, за аналогією до зарубіжної методики, сьогодні називають „аудіюванням”.

Важливу роль у навчальному процесі відіграє і *читання*. Уміння швидко й свідомо читати є однією з найнеобхідніших умов формування мовленнєвої компетентності. І навпаки, причиною недостатнього рівня культури мовлення є, як стверджує Н.Бабиш, те, що „окремі мовці не володіють навичками швидкого і осмисленого читання” [2, с.9]. На думку О.Гойхмана та Т.Надеїної, у процесі комунікації (як процесі обміну інформацією) уміння швидко й раціонально читати є однією з найнеобхідніших умов ефективності спілкування [6, с. 56–63]. Читання є своєрідною підготовкою до користування виражальними засобами мови для висловлення у подальшому власної думки.

Отже, без вироблення навичок рецептивного мовлення (читання чи аудіювання) не відбувається ні подальше відтворення сприйнятого, ні використання виражальних засобів для породження висловлювань.

Породження мовлення (продуктивне мовлення) – це мовленнєва діяльність того, хто передає свої думки вголос (говоріння) або за допомогою графічних знаків мови (письмо). Породження мовлення багатьма психологами (Л.Виготським, М.Жинкіним, О.Леонтьєвим, І.Зимньою, С.Рубінштейном та ін.) ототожнюється з процесом породження тексту, складною аналітико-синтетичною діяльністю, до якої входять операції розчленування предмета висловлювання на ряд складових елементів у тексті, їх випереджувальний синтез. Досліджуючи психологічні механізми мовлення, Н.Жинкін зазначає, що процес мовлення – „це живий механізм, який постійно перебудовується. Його формування, перебудова та запуск відбуваються в результаті обміну повідомленнями. Це необхідно і достатньо для того, щоб накопичувались елементи відбору і сформувалася здатність проводити акт відбору” [8, с.152].

Процес породження висловлювань можна змоделювати схемою.

Модель породження висловлювання

Звідси впливає думка про те, що для успішного формування мовленнєвої компетентності студентів необхідно активізувати у людини психологічні механізми породження мовлення, у процесі якого й формуватимуться уміння відбору виражальних засобів мови для висловлення певної думки. Особливо важлива така здатність для процесу усного (монологічного) мовлення, в ході якого доводиться одночасно виражати певний зміст і добирати засоби вираження наступних частин висловлювання.

Спілкування, яке у науковій літературі розглядається як „процес взаємозв'язку та взаємодії суспільних об'єктів (класів, груп, особистостей), у якому відбувається обмін діяльністю, інформацією, здібностями, уміннями та навичками, а також результатами діяльності, одна з необхідних і загальних умов формування і розвитку суспільства й особистості”, здійснюється за допомогою мови і в процесі мовлення [19, с.153].

Спілкування виникає лише за певних умов, основними з яких є наявність двох партнерів, потреби у спілкуванні, мотивів спільної діяльності, доступних для співрозмовників засобів, передусім мовних. Взаємне пізнання і взаємний вплив людей є обов'язковим елементом будь-якої діяльності.

Від того, як люди відображають та інтерпретують вигляд, поведінку та оцінюють можливості один одного, багато в чому залежить характер їх взаємодії, а також результати, які вони одержують у процесі спільної діяльності [4, с.5]. Спілкування вважається успішним, якщо обидві сторони реалізували свої цілі або досягли взаєморозуміння, консенсусу.

У процесі спілкування здійснюється обмін інформацією (комунікативний аспект), обмін знаннями та ідеями (інтерактивний аспект), досягнення взаєморозуміння співрозмовників (перцептивний аспект) [1, с.376]. Як зауважує М.Каган, „тонка структура соціальної взаємодії визначається самими партнерами, саме від них – від їх потреб, цілей, розуміння ситуації залежить, ставляться вони один до одного як до суб'єктів, як до цілей чи як до засобів” [10, с.27].

Кожен учасник спілкування сприймає ситуацію по-своєму, вважає своє сприйняття правильним, але й мусить рахуватися з поглядом партнера і на цій основі обирати лінію поведінки, тональності своїх висловлювань.

У різних ситуаціях офіційного спілкування юристові доводиться усвідомлено вибирати і тональність розмови, і стиль поведінки, і оптимальні мовні засоби.

Тому й розрізняють стилі спілкування:

- автократичний – намагання нав'язати партнерові свої погляди;
- консультативний – увага до партнера, прагнення у чомусь допомогти;
- партнерський – підкреслена рівноправність у розв'язанні завдань.

Уміння спілкуватися, здатність до комунікації є запорукою успішної діяльності у будь-якій сфері стосунків як особистого, так і громадського життя.

Для досягнення успіху у спілкуванні комуніканти мусять добре володіти мовою, дотримуватися літературних норм, мати достатній запас виражальних мовних засобів, тобто виявляти належну мовно-мовленнєву компетенцію, культуру мовлення.

Проблеми мовленнєвої компетентності широко представлені в публікаціях вітчизняних (О.Біляев, А.Богуш, С.Єрмоленко, Л.Мацько, М.Пентилюк, В.Скалкін, Л.Скуратівський, Л.Струганець, Г.Шелехова та ін.) і зарубіжних (Р.Белл, О.Божович, А.Василевич, М.Вячютнев, Н.Гез, Д.Ізаренков, І.Резниченко, Д.Слобін, В.Ульріх, Д.Хаймс, Н.Хомський) дослідників. Причому запропоновані авторами наукові визначення дуже близькі, швидше уточнюють і доповнюють одне одного, ніж суперечать одне одному.

Формування мовленнєвої компетентності полягає в оволодінні мовленнєвими вміннями й навичками на основі засвоєння мовленнєвознавчих понять, необхідних для здійснення мовленнєвої діяльності, а також виражальних засобів мови, що функціонують на всіх рівнях її структури, та правил їх уживання. Мовленнєва компетентність людини виявляється у всіх видах мовленнєвої діяльності – сприйнятті чужих (аудіювання і читання) та продукуванні власних (говоріння і письмо) висловлювань.

До загальнокомунікативних умінь, необхідних як у навчальній, так і в професійній діяльності, належать здатність усвідомити тему, головну думку і зміст прочитаного або почутого, структуру сприйнятого висловлювання, осмислити тему і головну думку, зібрати і систематизувати матеріал для побудови майбутнього тексту, побудувати його в певній композиційній формі, у відповідному ситуації стилю. Наявність усіх необхідних умінь дозволяє констатувати *мовленнєву культуру* людини.

У лінгвістичних працях культуру мовлення визначають як „сукупність комунікативних якостей, що виявляються за різних умов спілкування відповідно до мети і змісту висловлювання” [18, с.31]; володіння нормами мови, уміння використати мовні засоби у відповідності з метою і змістом мовлення [17, с.119].

Поняття „культура мовлення” охоплює два ступені засвоєння літературної мови. Перший з них – правильність – це дотримання норм літературної мови, порушення яких визнається за помилку. Другий, вищий ступінь – мовленнєва майстерність – передбачає вибір з можливих варіантів того, що краще за інші відповідає ситуації спілкування. Тут уже йдеться про чистоту (відсутність ненормативних елементів), точність (відповідність реаліям життя), логічність (відповідність законам мислення), дієвість (спрямованість на зміну думок чи поведінки адресата), доступність (позбавленим перешкод для сприйняття), доцільність (відповідність умовам спілкування), виразність (здатність вплинути на емоції адресата, викликати інтерес) тощо [16, с.16]. Оволодіння такими комунікативними якостями мовлення вимагає тривалої напруженої праці, вимогливості до себе, постійної уваги до своїх висловлювань. Але тільки так людина може сформуватися як мовна особистість. Цим терміном у сучасній мовознавчій та лінгводидактичній літературі прийнято називати мовця, який „досконало знає мову, усвідомлено творчо володіє нею, сприймає мову в контексті національної культури як духовну серцевину її, користується мовою, як органічним засобом самотворення, самоствердження і самовираження, розвитку своїх інтелектуальних й емоційно-вольових можливостей та як засобом соціалізації особи в даному суспільстві” [18, с.38].

Саме такими ми хотіли бачити у майбутньому своїх сьгоднішніх студентів, а згодом висококваліфікованих фахівців у різних сферах суспільного життя.

Список використаних джерел та літератури:

1. Андреев Г. М. Социальная психология / Г. М. Андреева. – [2-е изд.]. – М. : Изд-во МГУ, 1988. – 429 с.
2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення : навч. посіб. для студ. ун-тів / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 1990. – 232 с.
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.
4. Бодалев А. А. Восприятие и понимание человека человеком / А. А. Бодалев. – М. : Педагогика, 1982. – 200 с.
5. Выготский Л. С. Психология / Л. С. Выготский. – М. : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 1008 с.
6. Гойхман О. Я. Основы речевой коммуникации : учебн. для вузов / Гойхман О. Я., Надеина Т. М. ; под. ред. проф. О. Я. Гойхмана. – М. : ННФРА–М, 1997. – 272 с.
7. Головин Б. Н. Основы культуры речи / Б. Н. Головин. – М. : Высшая школа, 1980. – 336 с.
8. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации / Н. И. Жинкин. – М. : Наука, 1982. – 159 с.

9. Зимняя И. А. Психология обучения неродному языку / И. А. Зимняя. – М. : Русский язык, 1989. – 222 с.
10. Каган М. С. Мир общения: Проблема межсубъектных отношений / М. С. Каган. – М. : Политиздат, 1988. – 319 с.
11. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк ; за ред. Л. М. Проколенко. – К. : Радянська школа, 1989. – 608 с.
12. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1977. – 280 с.
13. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения : в 2-х т. / А. Н. Леонтьев. – М. : Педагогика, 1983. – Т. II. – 318 с.
14. Леонтьев А. А. Педагогическое общение / А. А. Леонтьев. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – Москва-Нальчик : Эль-Фа, 1996. – 95 с.
15. Леонтьев А. А. Психолингвистика / А. А. Леонтьев. – Л. : Наука, 1967. – 118 с.
16. Мельничайко В. Я. Творчі роботи на уроках української мови. Конструювання. Редагування. Переклад : посіб. для вчителів / В. Я. Мельничайко. – К. : Радянська школа, 1984. – 223 с.
17. Русский язык. Энциклопедия / [гл. ред. Ф. П. Филин]. – М. : Советская энциклопедия, 1979. – 432 с.
18. Струганец Л. Культура мови: Словник термінів / Л. Струганец. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. – 87 с.
19. Философский энциклопедический словарь / [редкол. : С. С. Аверичев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др.]. – 2-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1989. – 815 с.

Аннотация

М.И.Крыськив

Культура речи как условие успешного общения

В статье изложены основные теоретические положения о формировании компетенции речевой личности, готовой к общению в процессе профессиональной деятельности. Подробно описаны виды речевой деятельности в устной и письменной форме – восприятие и продуцирование высказываний, условия успешного общения, а также необходимые качества речи.

Ключевые слова: *речь, речевая деятельность, речевая культура, речевая компетентность, речевая культура.*

Summary

М.У.Krys'kiv

Culture of Speech as a Condition of Successful Education

The article deals with the main theoretical principles of the personality speech competence formation who is able to communicate at the process of professional occupation. The types of speech occupation in oral and written form including perception and production of sayings, reasons of successful communication and necessary principles for speech are identified.

Key words: *speech, speech occupation, speech competence, speech culture.*

Дата надходження статті:

„5” квітня 2011 р.

УДК 37.014 (045)

Б.С.КРИЩУК,

викладач

(м.Хмельницький)

Внесок товариства „Просвіта” у становлення системи дошкільного виховання на Поділлі (1918–1920 рр.)

У статті здійснено аналіз становлення системи дошкільного виховання на Поділлі в 1918-1920 рр. та окреслено участь подільських просвітян у цьому процесі. Вказано на діяльність подільської „Просвіти” та її співпрацю з іншими культурно-освітніми інституціями і місцевою владою щодо організації освіти та виховання дітей дошкільного віку.

Ключові слова: *товариство „Просвіта”, дошкільне виховання, Поділля, дитячі садки, захоронки, А.Животко, товариство імені Песталоцці.*

Постановка проблеми у загальному вигляді... Історико-педагогічні дослідження у нових умовах, в умовах державної незалежності України, набувають все більшої вагомості. На думку провідних науковців Національної академії педагогічних наук України, „осмислення, реконструкція історико-педагогічного процесу, пізнання його закономірностей є необхідною умовою розвитку педагогічної науки і практики” [14, с.7]. До основних проблем історико-педагогічних досліджень на сьогодні відносять розвиток національної школи, етнокультурні засади розвитку освіти, дитинство як об’єкт історико-педагогічного знання, генезу теорії та практики освіти і виховання й ін. [14, с.7].

Особлива увага сьогодні звертається на дослідження розвитку освіти та культури в період Української революції (1917–1920 рр.). Як зазначає О.В.Сухомлинська, „за роки існування Української держави було сформовано національну шкільну політику, з’явилися перші контури національної системи освіти й виховання. Українські педагоги працювали над науково-методичним забезпеченням